

**ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ НА ПРИРОДООХОРОННИХ
ТЕРИТОРІЯХ ДЕЛЬТИ ДУНАЮ**

У статті розглянуто сучасні проблеми розвитку туризму та рекреації на природоохоронних територіях Дельти Дунаю Одеського регіону. Проаналізовано актуальні проблеми міжнародних зв'язків в сфері заповідної справи та рекреаційного природокористування в Одеському регіоні. Звернуто увагу щодо необхідності посилення обміну міжнародним досвідом та проведення спільних досліджень, в тому числі і по створенню транскордонних природоохоронних об'єктів. Запропоновано напрями реалізації стратегії сталого розвитку щодо розбудови екологічної мережі в регіоні, метою якої є збереження ландшафтного і біологічного різноманіття та створення нових об'єктів природно-заповідного фонду, що сприятиме формуванню природних зв'язків між існуючими природоохоронними об'єктами і такими, що створюються, тобто формуванню територіально цілісної системи ландшафтів. Зроблено висновок про те, що процеси регіональної інтеграції вимагають розробку комплексу заходів, серед яких: технологічні інновації, перехід до екологічного транспорту і ефективного енергетичного та екологічного менеджменту в сфері рекреації та туризму. Проаналізовано можливості розвитку ринку екологічного туризму та надано рекомендації щодо розвитку зеленого туризму у Нижньодунайському транскордонному регіоні.

Ключові слова: природоохоронні території, туризм та рекреація, міжнародна інтеграція, екологічні мережі, регіон.

Сергей Нездойминов, Наталья Андреева

**ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА И РЕКРЕАЦИИ НА ПРИРОДООХРАННЫХ
ТЕРРИТОРИЯХ ДЕЛЬТЫ ДУНАЯ**

В статье рассмотрены современные проблемы развития туризма и рекреации на природоохранных территориях Дельты Дуная Одесского региона. Проанализированы актуальные проблемы международных связей в сфере заповедного дела и рекреационного природопользования в Одесском регионе. Обращено внимание на необходимость усиления обмена международным опытом и проведения совместных исследований, в том числе и по созданию трансграничных природоохранных объектов. Предложены направления реализации стратегии устойчивого развития по формированию экологической сети в регионе, целью которой является сохранение ландшафтного и биологического разнообразия. А также по созданию новых объектов природно-заповедного фонда, что будет способствовать развитию естественных связей между существующими природно-охранными объектами и такими, создание которых ведет к формированию территориально целостной системы ландшафтов. Сделан вывод о том, что процессы региональной интеграции требуют разработки комплекса мероприятий, среди которых: технологические инновации, переход к экологическому транспорту и эффективному энергетическому и экологическому менеджменту в сфере туризма и рекреации. Проанализированы возможности развития рынка экологического туризма и даны рекомендации по развитию зеленого туризма в Нижнедунайском трансграничном регионе.

Ключевые слова: природоохраняемые территории, туризм и рекреация, международная интеграция, экологические сети, регион.

Sergey Nezdoyminov, Natalia Andreeva

**PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF TOURISM AND RECREATION ON THE NATURE
PROTECTED AREAS OF THE DANUBE DELTA**

The article deals with modern problems of development of tourism and recreation on the nature protected areas of the Danube Delta in Odessa region. We analyzed the current problems of international relations in matters of nature conservation and recreational nature in the Odessa region. Attention is drawn to the need to strengthen the exchange of international experience and joint research, including the establishment of cross boundary conservation projects. Directions implementation of the sustainable development strategy for the formation of ecological network in the region, the aim of which is to preserve the landscape and biological diversity. And also to create new objects of natural reserve fund, which will contribute to the formation of the natural links between existing natural protection of objects and such, the creation of which leads to the formation of an integrated system of territorial landscape. The conclusion is that the processes of regional integration requires the development of a set of measures including:

technological innovation, the transition to sustainable transport and efficient energy and environmental management in the tourism and recreation. The possibilities of market development of ecological tourism and recommendations for the development of green tourism in the Lower Danube cross-border region.

Keywords: nature protection areas, tourism and recreation, international integration, ecological network, region.

Постанова проблеми. Інтеграція України в міжнародне співтовариство, впровадження ринкових методів управління як економікою в цілому, так і окремими підприємствами і установами рекреації та туризму, вимагає знання і дотримання сучасних єдиних норм і правил у галузі екологічної та природоохоронної діяльності. Тому сьогодні велика увага приділяється адаптації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Ця робота дійсно дуже важлива і актуальна. Ядром єдиної територіальної системи природоохоронних територій, або, за термінологією законодавства України, природних територій та об'єктів особливої державної охорони, в першу чергу визнаються території та об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ) та деякі інші категорії природних територій та об'єктів. Виділення державою територій та об'єктів особливої охорони з їх повним або частковим вилученням із господарського обігу та наданням їм спеціального охоронного статусу – спроба протидіяти деградаційним процесам у природному середовищі. Тому важливими є розробка наукових підходів та обґрунтованих заходів щодо подальшого розвитку рекреаційного природокористування на територіях природоохоронного значення.

Метою статті є визначення проблемних питань, які вимагають розробки та впровадження заходів розвитку туризму та рекреації на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми сучасного рекреаційного природокористування на територіях природоохоронного значення, стратегії сталого розвитку щодо розбудови екологічної мережі в регіоні та зеленого туризму досліджувалися в працях українських фахівців: Балджи М. Д., Хлобистова Є. В., Мельника Л. Г., Сабадаша В. В., Хвесика М. А., Ілляшенко С. М., Харічкова С. К. і ін. [1-7]. В цілому, їх висновки зводяться щодо необхідності розробки механізму державного регулювання у сфері природокористування, екологізації сфери рекреації та туризму, формування екологічно спрямованої інноваційної ринкової економіки України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Не зменшуючи значення робіт вітчизняних науковців, варто зазначити, що дослідження проблем рекреаційного природокористування на територіях природоохоронного значення, формування регіональних екомереж, екологізації сфери рекреації та туризму є недостатньо глибокими и потребують подальшої розробки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині спостерігається значне поживлення міжнародних зв'язків в питаннях заповідної справи та рекреаційного природокористування. Україна приєдналась до ряду важливих міжнародних конвенцій і прийняла певні зобов'язання, для виконання яких було прийнято ряд урядових документів – про концепцію збереження біологічного різноманіття, про водно-болотні угіддя загальнодержавного значення тощо. Посилився обмін міжнародним досвідом, звичним стало проведення спільних досліджень, в тому числі і по створенню транскордонних природоохоронних об'єктів тощо. Одним з напрямів реалізації стратегії сталого розвитку виступає розбудова екологічної мережі в Україні, метою якої є збереження ландшафтного і біологічного різноманіття та створення нових об'єктів природно-заповідного фонду. Збільшення площі ПЗФ, яка згідно Програми формування екомережі у 2015 році буде складати 10,4% від площі нашої країни (зараз близько 6%), має відбуватися з урахуванням забезпечення шляхів міграції і поширення видів рослин і тварин (так звані екокоридори), що сприятиме формуванню природних зв'язків між існуючими природо-охоронними об'єктами і такими, що створюються, тобто формуванню територіально цілісної системи ландшафтів. Фінансування виконання комплексу заходів, передбачених Програмою формування національної екомережі України, має здійснюватись за рахунок Держбюджету України, а також може здійснюватись підприємствами всіх форм власності та іншими юридичними особами. Найважливіша територіальна структура земель України, що підлягають особливій охороні (території та об'єкти ПЗФ; курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші), дають підстави для їх віднесення до територіальної системи з певними ознаками екомережі [6].

Регіональні дослідження вказують, що на виконання вимог законів України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» та «Про екологічну мережу України» у 2005 р. рішенням Одеської обласної ради від 18.11.2005 р. № 705-IV було затверджено «Програму формування національної екологічної мережі в Одеській області на 2005-2015 роки». Розроблений проект регіональної схеми включає структурні

елементи екомережі у складі ключових, сполучних, буферних та відновлюваних територій з визначенням природних коридорів регіонального, національного та міжнародного значення. Схема регіональної екомережі Одеської області включає елементи екологічних мереж різних рівнів – міжнародного (Всеєвропейська екомережа), загальнодержавного (Національна екомережа України), і регіонального та визначає основні напрями для подальшої деталізації на місцевих рівнях (райони, сільські ради). З елементів Всеєвропейської екологічної мережі по території області проходить Нижньо - Дунайський природний регіон та Азово-Чорноморський. З елементів загальнодержавної екомережі України в межах Одещини проходять такі природні коридори: Азово – Чорноморський, Прибережно - Дністровський, Південно - Український, Галицько – Слобожанський, Прибережно – Бузький. Екологічними коридорами регіонального рівня визначено Кодимсько – Савранський, Кодимсько - Слобідсько – Байталівський, Слобідсько – Ягорлицький, Кучурганський, Велико - Куяльницький, Тилігульський, Нижньо – Дунайський, Ялпузький, Катлабузький, Киргиз – Китайський, Сасик – Когильницький, Хаджидерський та Чорноморський прибережно - морський коридори. Таким чином, регіональна схема в подальшому повинна стикуватись з аналогічними схемами суміжних областей та стати складовою частиною Національної екологічної мережі України, Національних мереж Молдови і Румунії, а також Всеєвропейської екологічної мережі [8].

Звернемо увагу на участь України у діяльності Дунайського центру з розвитку туризму (Danube Competence Centre/ DCC) — асоціації, яка об'єднує органи влади, приватні та неурядові організації і діє з метою просування сталого туризму та поліпшення стандартів туристичних послуг в регіоні Середнього і Нижнього Дунаю. Дунайський центр з розвитку туризму було створено 23 лютого 2010 р. в результаті спільного проекту Міністерства економіки та регіонального розвитку Сербії та Німецького товариства технічного співробітництва (GTZ) (з січня 2011 р. — Німецьке товариство міжнародного співробітництва — GIZ) «Регіональна програма задля створення Дунайського центру з розвитку туризму для зміцнення регіону Середнього і Нижнього Дунаю — Хорватія, Сербія, Румунія, Болгарія, Україна і Молдова». Наразі членство в Дунайському центрі з розвитку туризму мають 36 організацій і установ, з яких 10 — українські туристичні агенції, неурядові організації, а також Управління рекреаційного комплексу та туризму Одеської міської ради та Одеський державний економічний університет. Дунайський центр з розвитку туризму працює за такими напрямками: розвиток пішого і велосипедного туризму, зокрема створення піших і велосипедних шляхів уздовж Дунаю на території Болгарії, Сербії та Румунії; покращення якості транскордонного туризму в дельті Дунаю, Румунії, Молдови та України; розвиток молодіжного туризму. Згідно з висновками експертів UNWTO і UNEP, викладених у доповіді «Туризм і зелена економіка», сценарій розвитку територій за програмою «зелених інвестицій», дозволить до 2050 року скоротити енергоспоживання в туристській сфері на 44 %, а емісії CO₂ на 52%. Досягти такого ефекту можливе, використовуючи комбінацію заходів, серед яких: технологічні інновації, перехід до екологічного транспорту і ефективний енергетичний та екологічний менеджмент в готельній та туристичній сфері [7]. Важливу роль при цьому відіграватиме і зміна в поведінці туристів - перехід до екологічно свідомого вибору мети подорожі, перевагу ближніх поїздок і адекватний вибір транспортних засобів. Відносно молодий формою розвитку екотуризму в світі є зелені маршрути - Greenways - багатофункціональні маршрути для пересування по них не моторизованими транспортними засобами, що пролягають уздовж природних коридорів, історичних торгових шляхів, річок і залізниць. Такі маршрути координуються місцевими громадами з метою спонукання до сталого розвитку та пропаганди здорового способу життя [9].

Південна частина Одеської області – це гирлові ділянки найбільших рік України - Дунаю і Дністра, та мережа причорноморських лиманів з їх водно-болотними угіддями. В області налічується 21 ділянка водно-болотних угідь, з яких 8 мають статус міжнародних (133,4 тис. га), 4 мають статус національних (48,6 тис. га) і 9 - регіональних (46 тис. га). Завдяки великій цінності природних комплексів водно-болотних угідь рік Дунай і Дністер, Тилігульського лиману, Тузловської групи лиманів (Шагани, Алібей, Бурнас), водосховища Сасик та придунайських озер Кугурлуй і Картал, у 1995 році їм було надано міжнародний статус та включено до списку водно-болотних угідь, що охороняються Рамсарською конвенцією. Найбільшими за площею є водно-болотні угіддя рік Дунай, де з 1998 року існує Дунайський біосферний заповідник та Дністер, де у 2008 році утворено Нижньодністровський національний природний парк на площі 21,3 тис. га. Решта водно-болотних угідь також частково охороняється у складі об'єктів природно-заповідного фонду. Це регіональний ландшафтний парк «Тилігульський», який включає водно-болотні угіддя верхів'я та пониззя Тилігульського лиману, заказник місцевого значення «Лунг» в Ізмаїльському районі, створений на водно-болотних угіддях озера Кугурлуй. Лише у дельті Дунаю гніздяться 42 види птахів, занесених

до Червоної книги України та до Європейського Червоного списку. На території Дунайського біосферного заповідника під охороною знаходяться 63 % птахів, зареєстрованих на території України.

Про необхідність розробки та впровадження заходів модернізації та екологізації туристично-рекреаційної інфраструктури, свідчать дані регіональних досліджень щодо навантаження на рекреаційне природокористування. У 2012 році в області функціонувало 1093 об'єкти туристично-рекреаційного призначення, зокрема: 319 готелів і аналогічних засобів тимчасового розміщення та 774 заклади оздоровчого профілю, де одночасно можна розмістити понад 114 тисяч туристів і відпочиваючих. Найбільша кількість об'єктів туристично-оздоровчого призначення зосереджена у м. Білгород-Дністровському, Татарбунарському, Кілійському та Овідіопольському районах. У санаторно-курортних і оздоровчих закладах було оздоровлено понад 298,7 тис. осіб, що на 9,13% (25,0 тис.) більше у порівнянні з 2011 роком. В регіоні сертифіковано 279 готельних, санаторно-курортних та оздоровчих закладів Одеської області. Видано 536 сертифікатів відповідності по показниках безпеки на готельні послуги. Податкові надходження від сплати суб'єктами туристичної діяльності області туристичного збору за 2012 рік становили 3447,00 тис. грн., що на 33,1% більше у порівнянні з 2011 роком. У 2012 році обсяг експорту послуг Одеської області по статті "Подорожі" становив 43,3 млн.дол.США і зріс у порівнянні з 2011 роком на 28,2 %, імпорту – відповідно 5,9 млн.дол., що на 19,3 % менше порівняно з 2011 роком. Позитивне сальдо склало 37,4 млн. дол. США. Загальний обсяг капітальних інвестицій, залучених у сферу туризму і рекреації за 2012 рік склав 95267,0 тис.грн. Впродовж 2012 року було введено в експлуатацію 24 нових об'єктів сфери туризму і рекреації, загальна потужність яких склала 1184 ліжко-місць. Загальна вартість введених в експлуатацію основних фондів склала 76 334,0 тис.грн. У 2013 році послугами готелів та інших місць для тимчасового проживання скористались 295,3 тис. гостей області [10]. Тенденцію змін у кількості осіб, обслужених у готелях та інших місцях для тимчасового проживання протягом 2005-2013 років наведено нами на рис. 1.

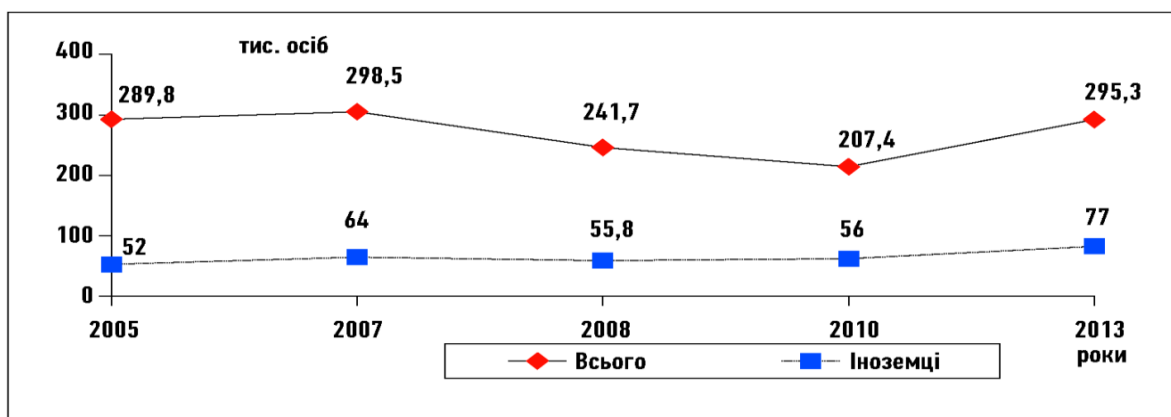

Рис. 1. Кількість осіб, обслужених у готелях та інших місцях для тимчасового проживання протягом 2005-2013 років в Одеській області [10]

Як бачимо динаміка прибуття туристів, протягом 2010-2013 років до закладів тимчасового проживання в регіоні та рекреаційне навантаження в цілому зростає. В той же час, наприклад у Нижньодунайському регіоні відсутні готельні та туристичні підприємства, які мають екологічні сертифікати на свої послуги. Слід звернути увагу на досвід Румунії щодо формування екологічної інфраструктури туризму та заходів з охорони природи. Так, метою проекту «Єдиний план дій в дельті Дунаю» (PMIDD) є захист і поліпшення стану навколишнього природного середовища наступних охоронюваних територій: Біосферний заповідник Дельти Дунаю, ROSPA0031 Дельта Дунаю і природний комплекс Разім - Сино і ROSCI0065 Дельта Дунаю. Міністерством навколишнього середовища Румунії було затверджено фінансування Оперативної секторальної програми навколишнього середовища (SOP) - «Впровадження адекватних систем управління з охорони природи»[2].

Звернемо увагу, що розвитку екотуризму сприяє наявність крупних річок. Від звичного туризму екотуризм відрізняється рядом особливостей і передбачає відвідиння природних територій, що в основному охороняються, дотримання визначених, досить жорстких правил поведінки, що є важливою умовою успішного розвитку самої галузі, а також екологічна освіта відвідувачів, придбання навичок грамотної поведінки в природному середовищі, виховання дбайливого до неї відношення. До числа позитивних чинників розвитку екотуризму в регіоні можна віднести широке

залучення в обслуговування туристів жителів місцевих територій, результатом чого буде створення нових робочих місць, зростання зайнятості за рахунок розвитку туристичної та супутньої інфраструктури, а отже, і підвищення рівня добробуту населення. Зрозуміло, що природоохоронна територія Дельти Дунаю має свою екологічну місткість і допустиме екологічне навантаження, залежне від здібності навколишнього середовища до асиміляції шкідливих відходів і відтворення природних ресурсів, а також значною мірою пов'язану з наявністю ефективної природоохоронної інфраструктури. Тому оптимізація взаємодії виробничої і природної систем припускає приведення у відповідність масштабів і форм господарювання з природними можливостями території. При зіставленні місткості еколого-економічної системи з фактичним екологічним навантаженням можна встановити ступінь розбалансовування території з позиції розвитку економіки, соціальної сфери і деградації навколишнього середовища. Таке зіставлення дозволяє у результаті розробити комплекс заходів щодо приведення у відповідність темпів розвитку еколого-економічної системи з її екологічною місткістю. Рекреаційна індустрія, з одного боку, пред'являє високі вимоги до якості навколишнього середовища, з іншою - з нею пов'язані великі антропогенні навантаження на середовище. На наш погляд, можна виділити в окрему категорію специфічний вид ресурсу - здатність природних комплексів і ландшафтів витримувати певні антропогенні навантаження. Для оцінки природної рекреаційної місткості території, науковцями пропонується методика які базуються на комплексному обліку ряду чинників, які відображають ступінь охоплення рекреаційної території мережами каналізації, рівень оснащення території системами збору, зберігання, транспортування і утилізації відходів, ступінь і період самовідновлення природного середовища, а також рівень рекреаційної освоєності території, залежний від рівня її залучення в господарський оборот.

Так, максимум допустимих навантажень на рекреаційні території, які звичайно розраховуються на одиницю площі і повинні відповідати природним рекреаційним місткостям,

$$\text{визначається: } \Sigma_T = \frac{M_{\text{навантаження}}}{S_{\text{пл}}} \times k \times f \times g \times j \times q \quad (1)$$

де Σ_T - показник природної рекреаційної місткості території, чол./га;

M навантаження - показник максимального навантаження території, пов'язаний з впливом антропогенного чинника (кількість людей), чол.;

$S_{\text{пл}}$ - загальна площа даної території, га;

де, k, f, g, j, q - система корегуючих поправочних коефіцієнтів, що враховують ступінь розвитку екологічної інфраструктури і рівень освоєння рекреаційної території.

При цьому при розрахунку навантаження на рекреаційні об'єкти пропонується враховувати не тільки число відвідувачів, відпочиваючих з урахуванням чинника сезонності, але і жителів, що проживають на даній території.

Для економіки Одеської області в цілому, характерною є індустріальна структура, що надає величезне техногенно-антропогенне навантаження на навколишнє середовище. Це відображається у зростанні питомої ваги у виробництві, інвестиціях первинної економіки, природо експлуатуючих галузей (насамперед паливно-енергетичного комплексу) при незначному рівні розвитку прогресивних наукоємних галузей, від яких багато в чому і залежить перехід до сталого розвитку. Відзначимо, що комплекс проблем, що сформувалися, потребує подальшого вивчення та вдосконалення господарського механізму природокористування, які дозволять сприяти переходу країни до сталого типу розвитку - такого типу розвитку, який забезпечить високу якість життя без нанесення збитку майбутнім поколінням. При цьому, структурна перебудова економіки має здійснюватися шляхом переходу від індустріально-аграрної моделі екстенсивного типу до конкурентоспроможної, екологічно спрямованої інноваційної ринкової економіки інтенсивного типу, орієнтовану як на зовнішній, так і на внутрішній ринок, де враховується повна економічна вартість використаних ресурсів і передбачається їх відновлення. Крім цього зазначимо, що особливого значення набуває трансформація наукових підходів щодо формування економічної та екологічної політики регіону. Аналіз витрат на охорону навколишнього природного середовища та екологічний податок у 2013 році дозволяє констатувати о збільшенні капітальних інвестицій та поточних витрат за напрямками природоохоронних заходів. Так, загальні витрати на охорону навколишнього природного середовища у 2013р. склали 297908,2 тис. грн., що на 20,2% більше, ніж у 2012р., у тому числі капітальні інвестиції – 35589,5 тис.грн. (на 11,8% більше 2012р.), поточні витрати – 262318,7 тис.грн. (на 21,4% більше 2012р.). Аналіз структури капітальних витрат дозволяє визначити, що основними напрямками інвестування у 2013 році є охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату (31,7%);

очищення зворотних вод (19,5%); захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод (37,6%); поводження з відходами (11,2%) [8].

Відмітимо, що прогнози щодо реакції різних екосистем на зміну клімату характеризуються значною невизначеністю. Основні втрати біорізноманіття в регіоні дельти Дунаю, що пов'язані зі зміною клімату, обумовлені фрагментацією місць існування і вторгненням інвазивних та чужорідних видів. Зміна гідрологічного режиму, збільшення кількості посух, і пожеж також можуть мати істотний вплив на заплавні водно-болотні угіддя і призвести до занепаду їх ресурсів, таких як риба, дичина та очерет. Головні заходи в процесі сприяння адаптації біорізноманіття до зміни клімату і збереження біоресурсів регіону повинні базуватися на розширенні мережі об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) і поліпшення управління існуючими та новими природоохоронними територіями. З цією метою можливо розширити мережу природно-заповідних територій регіону, наприклад, включити озера Кугурлуй і Картал до складу Дунайського Біосферного заповідника НАН України або створити окремих об'єкт ПЗФ (національний парк, регіональний ландшафтний парк); створити транскордонну систему спостереження, раннього виявлення, оповіщення та реагування на пожежі в дельті Дунаю у співпраці з Румунією; запровадити систему моніторингу за інвазивними і чужорідними видами з визначенням їх потенційної небезпеки для екосистеми Дельти Дунаю.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень. Впровадження заходів щодо формування в регіоні екомереж та екологізації рекреаційно-туристичної сфери природокористування можна трактувати як безперервний процес поширення ідеології «зеленої» економіки в суспільно-територіальному системоутворенні на основі певних закономірностей та регіональних особливостей. Іншими словами, парадигма екологізації та модернізації рекреаційно-туристичної сфери природокористування в регіоні розглядається нами як комплекс організаційно-економічних заходів в напрямку забезпечення інноваційного зростання економіки з залученням новітніх інструментів державного та регіонального управління. Для охорони територій природного різноманіття, необхідно створення організованих зон відпочинку та оздоровлення, стан яких має відповідати екологічному сертифікату та аудиту. Отже, весь комплекс рекреаційного природокористування в Дельті Дунаю Одеського регіону потребує здійснення науково-обґрунтованих заходів по функціональному зонуванню території, її збереження, відновлення і розвитку. Організація поліфункціональних великих природоохоронних територій сприятиме збереженню унікальної природи і різноплановому розвитку рекреаційного природокористування. Необхідно зробити екологічне маркування, діючих туристичних маршрутів з поділом їх на: піші та кінні, водні, автомобільні та велосипедні. Саме рекреаційний потенціал природоохоронних територій сприятиме задоволенню потреб, як місцевих туристів, так і стимулюватиме діяльність рекреаційних підприємств по створенню регіонального екологічного туристичного продукту та формування міжнародних екологічних мереж. Важелями активізації процесу розвитку економіки рекреаційного природокористування на регіональному рівні в першу чергу слід вважати: динаміку інституційних та законодавчо-регуляторних реформ в Україні стосовно імплементації моделі екологізації економіки в механізмі державної політики; розбудову державних та регіональних інститутів управління; визначення напрямів регіонального розвитку сфери туризму та рекреації на природоохоронних територіях; трансформацію суспільних відносин та модифікацію адміністративного управління природно-заповідним фондом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Балджи М. Д. Організаційно-економічні засади комплексного природокористування на регіональному рівні : монографія // М. Д. Балджи. - Одеса : Атлант, 2010. - 500 с.
2. Андреева Н. М. Сучасні проблеми інституційної та функціональної модернізації регіональної сфери рекреаційно-туристичного природокористування / Н. М. Андреева, С. Г. Нездоймінов / Сталій розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі: колективна монографія [Андреева Н. М., Балджи М. Д., Веклич О. О. та ін.] / за наук.ред. проф. Хлобистова Є.В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2014. – 540 с. С. 306 – 315.
3. Хвесик М. А. Формування нової моделі фіскального регулювання природокористування: інституціональні передумови, методологічне забезпечення та практичні рекомендації / М. А. Хвесик, В. А. Голян, В. Бардась // Економіст. – 2013. – № 9. – С. 4 – 13.
4. Мельник Л. Г. Економіко – організаційні й інституційні чинники екологічного конфлікту, як ресурсні обмеження економічного зростання / Л. Г. Мельник, В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 1. – С. 11–18.

5. Хвесик М. А. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України; [за наук.ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика]. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2013 – 40 с.
6. Harichkov S. K. Ecological networks as a «green» growth factor of the region's economy / S. K. Harichkov, S. G. Nezdoyminov // *Економіка: реалії часу*. Науковий журнал. – 2013. – № 4. С. 174-182.
7. Ілляшенко С. М. "Зелений" туризм як один з напрямків сталого розвитку регіону / С. М. Ілляшенко, Н. С. Ілляшенко, В. О. Щербаченко // *Економіка України*. – 2013. – № 8. – С.33–39.
8. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2013 році. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ecology.odessa.gov.ua/zvti/>
9. Нездойминов С. Г. Экологизация туризма как фактор устойчивого развития туристских регионов / С. Г. Нездойминов. – Региональные исследования. Научный журнал. Смоленский гуманитарный университет. – 2014. – № 1(43). – С.133 – 140.
10. Колективні засоби розміщення в Одеській області. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>
1. Baldzhy M. D. Orhanizatsiyno-ekonomichni zasady kompleksnoho pryrodokorystuvannya na rehional'nomu rivni : monografiya // M. D. Baldzhy. - Odesa : Atlant, 2010. - 500 s.
2. Andryeyeva N. M. Suchasni problemy instytutsiynoyi ta funktsional'noyi modernizatsiyi rehional'noyi sfery rekreatsivno-turystychnoho pryrodokorystuvannya / N. M. Andryeyeva, S. H. Nezdoyminov / *Stalyy rozvytok – XXI stolittya: upravlinnya, tekhnolohiyi, modeli: kolektyvna monografiya* [Andryeyeva N. M., Baldzhy M. D., Veklych O. O. ta in.] / za nauk.red. prof. Khlobystova Ye.V. – Cherkasy: vydavets' Chabanenko Yu.A., 2014. – 540 s. S. 306 – 315.
3. Khvesyk M. A. Formuvannya novoyi modeli fiskal'noho rehulyuvannya pryrodokorystuvannya: instytutsional'ni peredumovy, metodolohichne zabezpechennya ta praktychni rekomendatsiyi / M. A. Khvesyk, V. A. Holyan, V. Bardas' // *Ekonomist*. – 2013. – # 9. – S. 4 – 13.
4. Mel'nyk L. H. Ekonomiko – orhanizatsiyni y instytutsiyni chynnyky ekolohichnoho konfliktu, yak resursni obmezheniya ekonomichnoho zrostannya / L. H. Mel'nyk, V. V. Sabadash // *Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky*. – 2013. – # 1. – S. 11–18.
5. Khvesyk M. A. Naukovi osnovy natsional'noyi stratehii staloho rozvytku Ukrayiny; [za nauk.red. akad. NAAN Ukrayiny, d.e.n., prof. M.A. Khvesyka]. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2013 – 40 с.
6. Harichkov S. K. Ecological networks as a «green» growth factor of the region's economy / S. K. Harichkov, S. G. Nezdoyminov // *Економіка: реалії часу*. Науковий журнал. – 2013. – # 4. С. 174-182.
7. Ілляшенко С. М. "Зелений" туризм як один з напрямків сталого розвитку регіону / С. М. Ілляшенко, Н. С. Ілляшенко, В. О. Шчербаченко // *Економіка України*. – 2013. – # 8. – С.33–39.
8. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2013 році. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ecology.odessa.gov.ua/zvti/>
9. Nezdoyminov S. H. Экологизация туризма как фактор устойчивого развития туристских регионов / S. H. Nezdoyminov. – Региональные исследования. Научный журнал. Смоленский гуманитарный университет. – 2014. – # 1(43). – С.133 – 140.
10. Колективні засоби розміщення в Одеській області. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>

Рецензент: Балджи М. Д., д. е. н., професор, зав. кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету.